En PDF-artikel fra www.salmedatabasen.dk

Udsigt fra troens gren

Salmer som nøgternt og opbyggende følgeskab i sorg

Af Lone Vesterdal, cand.theol., cand.mag., MA i sjælesorg

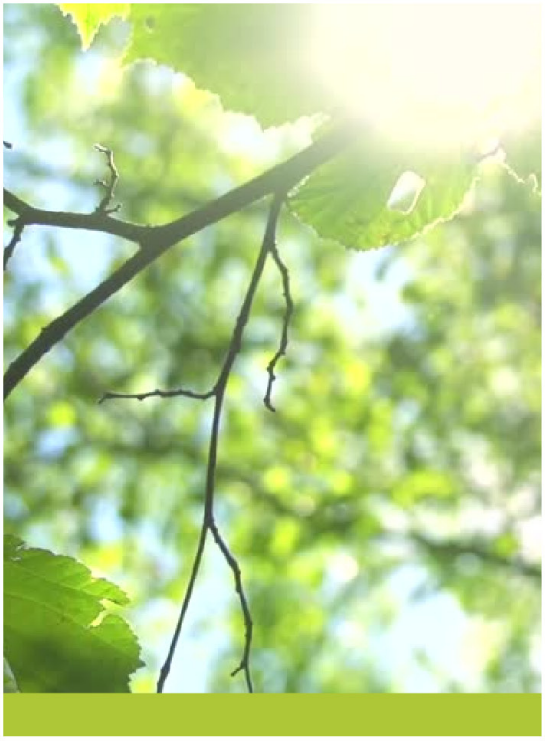

SALME DATA BASEN

Udsigt fra troens gren

salmer som nøgternt og opbyggende følgeskab i sorg

Af Lone Vesterdal, sognepræst, cand.theol., cand.mag., MA i sjælesorg

Salmer og udsigten fra det lave

I 1870 holdt præst og salmedigter Jens Christian Hostrup (1818-1892) en prædiken ved sin søns grav. I sit andet ægteskab blev han far til seks børn, hvoraf han måtte lægge tre i graven. I sønnen Helge Hostrups erindringsbog kan man læse den begravelsestale, Jens Christian Hostrup holdt, da ægteparrets 3. barn, familiens ældste søn på 10 år, skulle begraves. Han sagde blandt andet:

”Siden jeg stod her for 6 Aar siden paa det samme Gravsted, paa den samme tid af Aaret og i en lignende Anledning, har den søde lille Dreng, paa hvis Støv jeg nu skal kaste 3 Skuffer Jord, været sine Forældres bedste Trøst og kæreste Haab. Han var mere og mere blevet det jordiske Midtpunkt for vort Liv, hvorom det hele drejede sig, ved ham syntes vi, at det maatte staa og falde, og da den farlige Sygdom greb ham, kunde vi ikke tro, at den skulle rive ham fra os, ja selv efter at Gud i Himmelen kendelig havde truffet Afgørelsen, maatte vi spørge os selv: Er det ogsaa muligt? Er det ikke en ond Drøm? Det er imidlertid en af de Drømme, som maa drømmes her på Jorden, og som man først vaagner rigtig af, naar vor Herre Jesus Christus faar os fuldt vakte ved at borttage al den Magt, som Døden endnu har over os.”

Hostrups prædiken er et opgør med teologiske forklaringer på tabets virkelighed. Han opgiver simpelthen at finde holdbare svar på den himmelråbende modsætning i, at Gud i Himlen findes, og at man kan rammes så ubegribeligt hårdt. Gud har tilsyneladende truffet afgørelse om at tillade døden at have magt. En ond drøm kalder han det. Et mareridt, som man først for alvor vågner op fra i evigheden hos Gud, hvor døden ikke længere har magt. Der er ikke noget teologisk svar, der kan lindre smerten. Hos Hostrup møder vi ingen forestilling om den afmægtige Gud, der græder med de grædende. Derimod indstiller han sig på at leve med lidelsen som en gåde. Nogle år senere skriver han salmen ”Julebudet til dem, der bygge”. Jeg tolker salmen som udtryk for erfaringer udsprunget af levet liv med gåden. Det fortolkningsmæssige omdrejningspunkt i salmen er de sidste linjer i første strofe: at julebudet åbner udsigten fra det lave og trøster mildelig mellem grave.

Julebudet til dem, der bygge
her i mørket og dødens skygge,
det er det lys, som, aldrig slukt,
jager det stigende mulm på flugt,
åbner *udsigten fra det lave,* (min kursivering)
trøster mildelig mellem grave.

Det er jo et ulogisk og sprogligt selvmodsigende udsagn: at der skulle være en udsigt fra det lave. Udsigter findes da i det høje. I Harzen kører vi hele vejen op ad Bloksbjerg for at kigge os milevidt omkring. Rundetårn og tårnet i Vor Frelsers Kirke – bedre udsigt over København fås ikke. Eiffeltårnet, udsigten fra kuplen i Peterskirken i Rom, London Eye. Vi betaler entré i dyre domme, aser og maser op ad trapperne i de højeste tårne for at få den bedste udsigt – jo højere, jo bedre. Sådan er det i vores verden. Men sådan er det ikke i troens verden. Faktisk lige modsat: Budskabet om Jesu fødsel i Betlehem betyder, at jo dybere vi er sunket, helt ned i det lave, jo større udsigt kan der åbne sig for os. Det er dét paradoks, Hostrup udfolder i sin julesalme.

Udsigt fra troens gren

Det er netop ”udsigten fra det lave”, den engelske forfatter Julian Barnes savner. Han er ateist: ”Jeg tror ikke på Gud”, skriver han, ”men jeg savner ham”. Hvorfor savner en ateist Gud? Det gør han, fordi han savner udsigten. I ”Vejen op, vejen ned” (dansk 2015, org. titel: ”Levels of Life” 2013) beretter han om, hvordan tabet af hans elskede hustru gennem 30 år kaster ham ud i et sorgens landskab, der er fuldstændig ukendt for ham: han kender hverken sproget, vejene eller kulturen. Heller ikke i gudstroen er der hjælp at hente, for som modernist har han jo smidt Gud ud, og han erkender, at prisen for det er, at der så heller ingen anden udsigt er andet end afgrunden:

”Da vi dræbte – eller fordrev – Gud, dræbte vi også os selv. Var vi i tilstrækkelig grad bevidst om det dengang? Ingen Gud, ikke noget liv efter døden, ikke noget os. Vi gjorde naturligvis ret i at slå ham ihjel, denne vor indbildte ven gennem så lang tid. Og vi ville alligevel ikke have fået et liv efter døden. Men vi savede den gren over, vi sad på. Og udsigten derfra, fra den højde – selv om det så kun var illusionen om en udsigt – var ikke så tosset” (side 95).

Det er lige præcis udsigten fra troens gren, jeg er optaget af, når det handler om sorgens landskab. I dén forstand har jeg det som Hostrup: Jeg er ikke interesseret i teologiske forsvar for en kærlig Gud eller teologisk-logiske forklaringer på lidelsens magt. Hvad jeg i stedet er optaget af, er perspektivet. Findes der en udsigt, når man nu er dér – i det lave? Erfaringsmæssigt hænger det ofte sådan sammen, at perspektiv også angiver retning. Retning tænder håb. Håb giver tillid og mod, og tillid og mod giver energi til at sætte den ene fod foran den anden og gå videre. Perspektiv har bærende karakter, når vi har med tab og sorg at gøre.

I 2014 udkom ”Nedenom og hjem - perspektiver på tab og tro”. Det var min intention med bogen at udfolde, hvordan de bibelske fortællinger, som de er fortolket i den danske salmedigtning og i den kristne billedtradition, åbner et panoramavindue ind til tabets landskab, hvorigennem en både større, lysere og mere løfterig udsigt end den, vi ser med det blotte øje, toner frem.

Undervejs i en personlig tabshistorie fandt jeg solidarisk følgeskab, perspektiv og opmuntring i salmedigtningen, og det blev netop et bærende følgeskab. Den konkrete anledning til bogen var, at jeg dengang syntes, der manglede litteratur med særligt blik for udsigten fra troens gren. Det kan man godt undre sig over. For det springer lige i øjnene ved rigtig mange af salmebogens salmer, at de:

- Er erfaringskataloger og en samtale i tankerne med mennesker, der har kæmpet med modgang og videregivet eksistentielle erfaringer om tro. På den måde følger de solidarisk med i det konkrete, levede liv.

- Salmernes forestillingsverden er forbavsende kontant. Den menneskelige tilværelse skildres realistisk og nøgternt – men ikke uden trøst og håb. Salmer spejler personlige sorger og modgang men lader mig ikke blive stående. De leder mig samtidig ind i et andet univers, troens univers. Salmers formidling af tro og erfaring giver mig andre og mere håbefulde forestillinger om livet.

- Udfolder et perspektiv jeg ikke på forhånd kan sige mig selv. Jeg får adgang til en udsigt, jeg ellers ikke ville have. Sorgens tårnhøje mur kan gennem salmen transformeres til et vindue, hvorigennem jeg ser ind i et større univers.

Som nu Grundtvigs salme nr. 307 i DDS, ”Gud helligånd, vor igenføder”. Det er metaforikken i strofe 2 og 3, der optager mig, fordi den føjer sig ind i en meget lang og rigt varieret kristen billedtradition.

Men farefuldt er levnedsløbet
på stien mellem ilde to,
hvor evigt liv for død er købet,
og støttestaven kun vor tro,
så altid må det gamle dødes,
før i dets sted det ny kan fødes,
som Frelseren af grav opstod.

Livet er farligt, skriver Grundtvig. Det er som at gå mellem to ildebrande. Umiddelbart jo et lidt dunkelt billede, men salmens oprindelige strofe 2 forklarer det:

Det nye Liv, som hos os svulmer,
Hvor lysteligt at tænke paa!
Den lille Gnist, som i os ulmer
Fra Arilds Tid i Aske graa,
See, hvor den sprutter, hvor den tindrer
Og brænder paa alt hvad som hindrer
Nylivets Væxt i Herrens Lys!

Her er den ene ild gnisten fra de ældste tider – fra Paradis – som ulmer i os endnu. Den har Helligånden pustet til, så den er blevet en flammekaster mod alt det i menneskelivet, der vil hindre det nye liv i lyset af Guds ord. Den anden ild må så være det i mennesket, der brænder for sig selv, egenkærligheden, selvoptagetheden, syndefaldsildens flammesværd, som man sårer sig på hver gang man af egen magt og evne vil indtage Edens have for sig selv. Disse to "ilde" står over for hinanden, imellem dem er der kun en smal sti, men går man den til ende, kommer man til det nye Jerusalem. (Jørgen Kjærgaard: Salmehåndbog bind 2– Salmekommentar side 317).

Helligånden er den, der vejleder, genføder og drager det nyskabte menneske ud af flammerne, den, der kan husvale, nedkøle under kampens hede, og med sin himmeldug dæmpe ilden. Så farligt er livet, og der er kun én ting, vi kan støtte os til, og det er troen. Men så skifter billedet i strofe 3: "Ja, gennem denne skærsilds luer/går vejen til Jerusalem,/ den smalle sti på mosetuer/til livets væld og lysets hjem." Livet er faktisk så farligt, at det er som at vandre på mosetuer. Mosen er et lumsk område. Mosetuer er græstotter, der stikker op hist og pist i et moseområde. Når man går fra mosetue til mosetue, er man hvert øjeblik i fare for at glide ned i det morads, der omgiver tuerne. Livet er, skriver Grundtvig, lige så farligt. Med billedskiftet føjer Grundtvig endnu et lag til salmens teologiske, nemlig et eksistentielt lag.

Mosetuerne vækker en stemning, som minder om noget fra John Bunyans og C.S. Lewis' forfatterskab. I Bunyans "Pilgrim's Progress" (1675) (dansk: Pilgrimsvandringen, Credo Forlag, 2006) foregår menneskets vandring gennem tilværelsen i farligt, lumsk moselignende terræn, fuldt af sumpe og skjulte afgrunde. Hovedpersonen Christian får meddelelse om, at hans hjemby, Undergangens By, meget snart kommer til at passe til sit navn, og derfor bryder han op for at søge mod Den himmelske Stad. Undervejs møder han forskellige personer, der henholdsvis vild- og retleder ham gennem det lumske landskab. Verdensklog, der bor i Klogerup, ryster på hovedet af hans fortagende, Skinhellig og Hykler forvirrer hans retningssans, Hovmod fører ham på afveje, Snaksom spilder hans tid, og Mismodets Sump er ved at trække ham ned. Han tryllebindes af Forfængelighedens Marked, Tvivlens Borg låser ham fast, så han kun med nød og næppe undslipper, men heldigvis er der også personer som Trofast, der følger ham og hjælper til han omsider når frem til Den himmelske Stad.

Pilgrimsvandringen er en allegorisk fortælling. Allegorier er, ligesom myter, fortællinger, der aldrig konkret har fundet sted, og dog fortæller det, der altid er sandt. Allegorien er kendt fra middelalderlig litteratur. Idéer og abstrakte begreber er personificeret i en fortælling, hvor steder og personer repræsenterer menneskelige erfaringer og følelser. Allegorien er ikke nødvendigvis teologisk i sit indhold, men den har som regel et filosofisk, eksistentielt eller politisk indhold. Grundtvigs mosetue-metaforik føjer sig

til allegoriens/mytens billedsprog. Dermed træder eksistentielle, trosmæssige livsvilkår frem med stor tydelighed, realisme og nøgternhed. Jeg ved ikke, om Grundtvig har kendt Bunyans fortælling? Men det er sandsynligt, da det var en udbredt og meget kendt fortælling i den engelske kristenhed op gennem 17- og 1800 tallet. Hos den engelske forfatter og litteraturprofessor C.S. Lewis skærpes mosetue-metaforikken. Menneskets vilkår er ikke blot at hoppe fra mosetue til mosetue men fra ø til ø i det store hav. I selvbiografien, ”Surprised by Joy” (Dansk: ”Overvældet af glæde”) skriver han om tabet af moderen, da han og hans bror var hh. 7 og 10 år: ”Med min mors død forsvandt alt, hvad der var trygt og godt, alt der var roligt og pålideligt, ud af mit liv. Der skulle komme masser af morskab, mange fornøjelser, mange stik af glæde; men aldrig mere tidligere tiders tryghed. Det var hav og øer nu; det store kontinent var sunket som Atlantis.” (side 30 i ”Overvældet af glæde”, Scandinavia 2006)

Realisme og trøst

Samme realisme og nøgternhed er på færde i Poul Anker Bechs billede, ”Livsvandringen”, der til daglig hænger i Gudumholm Kirke. Billedet forestiller en gruppe mennesker på vandring. Det er os, menneskeheden, der vandrer fremad med kufferter, oppakning og hinanden under armen. Måske er taskerne proppet med planer for fremtiden? Lige ved siden af rækken af mennesker truer den bratte afgrund. Vandringen er et højst usikkert foretagende. Billedet bekræfter os i, at lige dér, i spændingsfeltet mellem afgrund og fremtidsplaner, foregår vores liv i fællesskab med hinanden. Nogle gange ser jeg, hvor smukt landskabet er. Andre gange er det afgrunden, jeg har mest øje for. Den skræmmer. Hvor kan man nemt falde ud over kanten. Derfor bliver jeg også meget opmærksom på, at der er en englevinge til højre i billedet. Eller er det Gud selv, der er nærmest, når afgrunden er dybest?

Poul Anker Bech, ”Livsvandringen”, altertavle i Gudumholm Kirke.

Grundtvigs salme, Bunyans fortælling, Lewis' erindring og Poul Anker Bechs billede er eksempler på to gennemgående træk i salmedigtningen, der altid følges ad: Realismen og håbet. Det ene optræder ikke uden det andet. Den realistiske observation følges af håbet.
Det er betryggende og langt fra en selvfølge. Kulturelt har vi, særligt under velfærdens samfundsstruktur, omgivet os selv og hinanden med langt mere optimistiske forestillinger. Det har vist sig at være forestillinger, der var helt urealistiske.

F.eks. havde Kræftens Bekæmpelse i 1990'erne en kampagne, hvor de lancerede et slagord, der kunne læses på busser, i tog og på banegårde og i blade og aviser: ”Kræft der opdages i tide kan helbredes”. Men fremskridtstroen i det udsagn var aldeles blind for virkeligheden. Det er rigtigt, at nogle kræftformer kan helbredes i tide, men ikke alle kræftformer kan helbredes, og ikke alle kræftformer kan opdages i tide. Sloganet – og forestillingen bag - tillagde det enkelte menneske helt urimelig meget magt og indflydelse på sin egen helbredelse. Optimismen bundede i en ikke-sand forestilling om livet. Det var i de samme år, at kræftpatienter rejste til Kina i håbet om behandlinger, der oftest viste sig helt virkningsløse.

Journalist ved DR og forfatter Esben Kjær fortæller i bogen ”Min usynlige søn – kunsten at leve med sine døde resten af livet” (Gyldendal, 2016) om, hvordan tabet af deres mellemste søn på 7 år betød et sammenbrud af de forestillinger, han indtil da havde haft om tilværelsen:

”Alting er muligt, hvis man sætter sin vilje ind på det. Sådan har jeg altid levet. Det har altid virket. Men da det gjaldt den vigtigste kamp i mit liv, svigtede virkeligheden mig. Aldrig har jeg sat så meget viljekraft ind på noget. Aldrig har jeg kæmpet så hårdt og så indædt. Og aldrig har jeg fejlet så totalt, så miserabelt, så frygteligt, så fuldstændig katastrofalt. Jeg har brugt lang tid på at tænke over, hvad der gik galt. Og jeg er nået frem til, at det, der gik galt, var, at jeg indtil Sebastians død troede, at jeg var gud i mit eget liv. Jeg troede, at jeg havde langt mere kontrol over tingene, end jeg havde. At jeg kunne styre og påvirke virkeligheden langt mere, end jeg kunne. Jeg havde svømmet i medstrøm hele livet, så jeg troede, jeg var en meget bedre svømmer, end jeg er. Jeg havde slet ikke fattet, hvor meget der kan ske i mit og mine kæres liv, uden at jeg kan gøre noget som helst fra eller til”. …..”Jeg har meget godt at sige om at tro på sig selv og egne evner. Og om meget af det, der foregår i selvudviklingsverdenen. Problemet er, at meget af det kun virker i medvind”. (Esben Kjær: ”Min usynlige søn – kunsten af leve med sine døde resten af livet”, Gyldendal, 2016, side 29).

Håb og realistiske forestillinger

Håb og realistiske forestillinger må nødvendigvis følges ad, hvis vi skal kunne bruge håbet til noget. Urealistisk og overfladisk optimisme holder ikke til virkeligheden. I mødet med rædslen opdager vi, at optimismen var en illusion. Derfor begynder vi at se os om efter mere realistiske forestillinger om livet, som også tillader håb. Men håbet må udspringe af noget holdbart, noget virkeligt og noget pålideligt – ellers er det rent fantasteri og i værste fald bedrag. Her er det, at jeg bliver så umådeligt taknemmelig for realismen og nøgternheden, der altid følges med trøst og opmuntring i bibel og salmebog.

Magtesløsheden i forbindelse med tab udgør et helt register af vanskelige og tunge følelser: chok, omkalfatring af virkeligheden, dyb forvirring og sorg. Forfatteren Julian Barnes siger om sorg, at det er det vanskeligste arbejde, vi nogensinde kommer ud for, og samtidig det eneste, vi ikke kan uddanne os til eller forberede os på:

”Man er pludselig landet i Det Tyske Hav kun udrustet med en grotesk korkforet jakke som formodes at kunne holde én i live. Og man kan aldrig forberede sig på den nye virkelighed, som man befinder sig i…. Man har aldrig før gjort den slags arbejde. Det er ulønnet, men ikke frivilligt; det er krævende, men der er ingen kontrol; det forudsætter visse kompetencer, men ingen læretid.” (”Vejen op, vejen ned” side 77+114).

Grundtvig udfolder rystelsen metaforisk i ”Fædreneland! ved den bølgende strand” (Højskolesangbogen 18. udgave, nr 353,). Den konkrete anledning til Grundtvigs fædrelandssang var krigen i 1848, hvor to af hans sønner deltog. I sangens 3. strofe beskriver han, hvordan den nationale og familiære rystelse opleves, som om hele universet er i uorden:

”Måne og sol
sidde løse på stol,
som et lagen, det går
under alt, hvad består,” (strofe 3).

Rystelser og rædsler kan føles som om ikke engang de himmelske legemer er stabile og pålidelige længere. Solen og månen sidder på det yderste af en vakkelvorn stol. I det rumkaos skal man så forestille sig, at der neden under alt, hvad der er bestående, er et lagen, som bliver rystet i hver sit hjørne, sådan som man er to om at ryste en dug eller strække et lagen. Oven på lagnet ligger alt det bestående i livet, som så bliver rystet op og ned. Her er ikke meget, jeg kan holde mig til. Urokkelig, fast grund under fødderne findes ikke. Sådan er det at være rystet, bogstaveligt talt.

Naja Marie Aidts choksprog
Digteren Naja Marie Aidt fortæller i bogen ”Har døden taget noget fra dig så giv det tilbage – Carls bog” (Gyldendal 2017) om, hvordan selv sproget bliver en umulighed, fordi gamle, kendte ord ikke længere betyder det samme. Efter familiens 25-årige søn, Carls, død, opfinder de derfor et nyt sprog, Choksprog, der passer bedre til den nye uvirkelige virkelighed: ”Hvordan ”har” ”du” det ”nu”? Lidt ”bedre.” Har ”du ” overhovedet ”sovet”? Ja, ”jeg” har ”sovet” lidt.” (side 94). Citationstegnet, skriver Naja Marie Aidt, er nødvendigt for at beskrive den nye virkelighed, ikke-virkeligheden, den de pludselig befinder sig i, en undtagelsestilstand, hvor intet almindeligt giver genlyd eller kan etableres, hvor intet overhovedet i hele verden mere er genkendeligt. ”Vi kan kun”, skriver hun, ”tale med en ekstrem brug af citationstegn, det bliver vores sproglige kode, det bliver en måde at udtrykke det umulige: denne tilstand, dette utænkelige.” (side 94).

Naja Marie Aidts eksistentielle og følelsesmæssige rystelse bliver på en underlig måde en smule mere mulig at leve i, da hun lægger den over i en åndelig virkelighed. Hun søger tilbage til den shamanisme, hun har kendt til som barn og ung på Grønland. Carl var kort før sin død på sin første shamanrejse. Her havde han en oplevelse af, at hans dyr i åndeverdenen var en tiger. Troen på, at Carl nu er i den virkelighed, bliver det punkt, hvorfra Aidt finder en form for fodfæste:
”Han gik i den grønne skov, og han så op i løvet (…..)Han forstår ikke, hvorfor han er alene. Men han har sin tiger. Han havde sin tiger. Han lægger hånden på dens stærke ryg, og jeg kan se, at han er sorgløs.” (side 9).

Det er tankevækkende, hvordan forestillingen om, at hendes søn findes i en anden sammenhæng, at han er i et åndeligt fællesskab, er det sted, der gør det muligt at tage et skridt frem i sorgens landskab. Carl er altså ikke bare faldet i afgrunden. Han findes i en sammenhæng, i et fællesskab, i en anden dimension. Naja Maria Aidt nævner andre, der forsøger at bringe trøst til familien: Lægen, der bekræfter, at tabet af et barn er det værste. Krisepsykologen, der identificerer deres følelser og bekræfter, at de er helt normale, sorgterapeuten, som Aidt opsøger og beder om at løfte den trykkende fornemmelse fra brystkassen. Men det er den trosmæssige forestilling, der bliver det sted, hvorfra lidt håb viser sig.

Josefine Klougart og æstetikken
Hos digteren Josefine Klougart er den trosmæssige forestilling afløst af ubetinget tillid til æstetikken. I hendes seneste roman ”New Forest” skriver hun sig gennem en tabsoplevelse. Konkret er det svært at gribe fat omkring, hvad og hvem, der er mistet, for hele tiden kredser sproget omkring sig selv og naturen.

”Noget beroliger mig i aften. Noget uundgåeligt stille og mit. Der er små folder i naturen hvor varmen bliver siddende……Man må lære sig selv at leve i det vanskelige, ikke for at stille sig til tåls men fordi stor skønhed kan vise sig der.” (side 700 i ”New Forest”, Gladiator, 2016.).

I DR2 serien ”Meningen med livet – og andre småting” (august 2016, programmet er desværre udgået på DRs hjemmeside) siger Josefine Klougart, i en samtale med billedkunstner Kaspar Bonnén, at hun opfatter sproget som en mulighed for at skabe lakuner af skønhed, hvori det er muligt at leve, også med smerte.

Grundtvigs rystelse og Naja Marie Aidts beretning er en slags situationsreportager fra magtesløshedens landskab, hvor terrænet er aldeles ufremkommeligt, slet og ret ikke muligt at færdes i. Hvor der før var genkendelige ritualer og regelmæssig hverdagsrytme, er der nu ikke-virkelighed, kaos og ingen handlemulighed. I den situation betyder det noget, hvad vi tænker og tror. Tænkning og tro har fundamental betydning for, hvordan vi lever med magtesløshed. For mig giver Klougarts tro på æstetikken mening i den forstand, at salmeordet og bibelordet,

er det, der skaber, hvad det nævner. Ordet skaber en lakune eller et rum i verden, hvori det bliver muligt at leve med magtesløshed.

Salmer og magtesløshed

Flere af salmebogens salmer udfolder ikke bare tænkning og tro i forhold til magtesløshed men en radikalt anderledes måde at tænke på og tro om magtesløshed.

Vi siger det lige ud hvert andet år ved allehelgensgudstjenesten. ”Salige er de, som sørger, for de skal trøstes” (Matt 5,4). Det er jo på mange måder et helt utroligt (næsten upassende) budskab til allehelgen, hvor kirken er fyldt til sidste plads med mennesker, der har mistet. Men det er faktisk det, vi læser højt fra prædikestolen. I en tysk bibeloversættelse står der ligefrem: Salig den, der kommer med tomme hænder. Spørgsmålet er, hvorfor den læsning er placeret på allehelgen? Og hvorfor Jesus overhovedet siger sådan noget? Det er altså saligt, i betydningen heldigt, at være magtesløs. At kastes ud i den rædselsfulde transformation af ens kendte virkelighed til en ikke-virkelighed. Hvad er det egentlig, vi mener? Jeg vil præsentere to bud på anfægtelsen, der hver især udfolder troens udsigt over magtesløshedens landskab. Det er Bellinis billede af Jesus i Getsemane Have og Grundtvigs salme, ”Der er en vej, som verden ikke kender” (DDS 379).

Giovanni Bellini: Jesus i Getsemane Have, (1465)

Bellini har malet afmagten og rædslen, så den er til at få øje på. Det er i timerne efter den sidste nadver, hvor Judas har forladt bordet for at forråde Jesus. Efter måltidet går Jesus og disciplene ud i haven, og Jesus gennemlever i nattens timer en rædselsfuld angst. Hos evangelisten Lukas sveder han ligefrem blod af angst. Flere gange bønfalder han indtrængende Gud om at lade ham slippe for det, der skal ske. Han beder sine disciple om at våge med ham, men gang på gang finder han dem sovende. På Bellinis billede er der en besynderlig klippeblok midt i haven, som Jesus knæler ved. Klippeblokken ligner et alterbord, et billede på det offer, som Jesus ikke kan slippe for at bringe, og englen kommer svævende i øverste højre hjørne med kalken mellem hænderne, den bitre kalk, som han ikke slipper for at tømme. Landskabet til højre er dystert og mørkt, truende skyer, og spredt rundt omkring ligger de sovende disciple. I baggrunden kommer soldaterne marcherende. Jesus har ikke fodfæste, han er i knæ. Der er hverken udsigt til fodfæste eller en vej frem. Lige her kunne Grundtvigs salme ”Der er en vej, som verden ikke kender” (DDS 379) godt begynde. Det er faktisk rigtig passende at synge den lige her. For den henvender sig til den, der ikke kan se en vej frem. Derfor begynder den næsten proklamatorisk med et ”Der er en vej”. Salmen handler om en vej, en særlig vej, som verden ikke kender:

1. Der er en vej,
som verden ikke kender:
Den »livets vej«,
som ej er gjort med hænder,
en løngangssti
hver sten forbi
til livets land med glædens kilder.

Vejen er en løngangssti, dvs. en skjult kærlighedssti. Den fører forbi hver sten til livets land med glædens kilder. Grundtvig beskriver i de følgende fire strofer mere indgående, hvordan det forholder sig med den særlige vej:

2. Sig åbne må
de tykke, mørke skove,
os bære må
den skøre, falske vove;
det høje fjeld,
det skumle Hel
kan livets vej for os ej spærre.

3. Just for de små
er løngangsstien lavet
til trygt at gå
i ørken og på havet,
på troens grund
i allen stund,
ved midnatstid som midt om dagen.

4. Den vej på jord
til Himlens høje sale
sig sælsomt snor
igennem skyggedale;
som solsprængt sky
af dagen ny
på Herrens vej er hver en skygge.

5. Vel tornestrø't
er stien somme steder,
men rosenbødt,
som sorgen er med glæder;
af Jesu røst
opvokser trøst,
med rosen læges tornestikket.

Dér, hvor vejen løber, må de mørke skove åbne sig. Vejen bærer mig over bølger, der ellers ser falske ud, som om de ikke kan bære noget som helst. Hverken høje fjelde eller Helvede selv kan spærre vejen for mig. Nogle gange snor vejen sig sælsomt gennem dale af skygger lige frem til himlens høje sale, og alle skygger undervejs bliver sprængt af den sol, som oplyser dagen. Indimellem vil jeg opleve, at der er torne på vejen, men at der også vil være roser, sådan som jeg oplever, at sorger blander sig med glæder. I strofe 6 skriver Grundtvig så lige ud, hvad vejen er: Vejen, som kan føre mig gennem skyggedale til himmelens sale, er det ord, Jesus har sagt. Det er derfor verden ikke kender vejen. Den kendes kun i troen. Jesu ord, skriver han, er stråleglimt i skygger:

6. Den vej på jord
til livets land og lykke
er Jesu ord
med stråleglimt i skygge;
de strækker sig
til Himmerig,
hvor de kom fra, hvor de har hjemme.

Det er ellers ikke lige til at se. For vejen til livets land med glædens kilder går gennem tykke, mørke skove. Gennem vand og ørken og skummelt Helvede, gennem skyggedale og roser med torne. At denne vej skulle være vejen til livets land med glædens kilder er ikke oplagt. I hvert fald ikke for den, der ikke har fodfæste og er tvunget i knæ af rædsel. Men det er sådan det er.

Derfor er pointen i Bellinis billede ikke det truende landskab eller det nedbrudte hegn ind til mørket nederst til højre. Pointen er at finde i solopgangen ude i det fjerne og i byen til venstre, der ligger hvid, badet i lys fra solopgangen. Der er altså opstandelse – og dermed håb – til stede, når jeg er i knæ, når rædslen har gjort min virkelighed uvirkelig. Og så er det en teologisk pointe, at solopgangen foregår bag om ryggen på Jesus. Han kan ikke se den. Det kan jeg jo ikke, når det eneste, der rammer mit synsfelt hele tiden, er, at månen og solen ikke længere er på deres plads, og jeg må tale i citationstegn, fordi sproget ikke længere beskriver denne nye ikkevirkelighed, der har ramt mig. De vigtigste ting i vores liv er som oftest noget, vi ikke kan sige os selv. Det, vi ikke kan sige os selv, må forkyndes for os. Det er det, menigheden/fællesskaber er til for. Derfor skriver Grundtvig, at vi som menighed går ”hånd i hånd/på kærlig børnemåde”:

7. Med Jesu Ånd,
Guds menigheds af nåde,
vi hånd i hånd
på kærlig børnemåde
går trøstig frem
til glædens hjem,
til Fader-huset i det høje.

Helligånden vejleder og oplærer os undervejs. Helligånden har os i ledebånd. Tidligere kunne man se forældre sætte et bånd eller en rem om deres barn, når det skulle lære at gå. Helligånden løfter os, når vi falder.

8. Alt som vi gå,
vi dog af Gud oplæres
til at forstå,
vi hæves og vi bæres
i ledebånd
af livets Ånd
og af vor Faders engleskare.
(Grundtvig 1856-60)

I salmen bliver det klart med strofe 6, at vejen ikke er en kompliceret rute. Vejen er ikke en måde at leve på eller en mystisk erkendelse. Vejen er en person, jeg skal møde: ”Jeg er vejen, sandheden og livet”, sagde Jesus om sig selv. Det vil sige, at det at lytte til Jesu ord som ord talt til mig, som vigtige ord, jeg skal lytte til og bevare, er i sig selv en vej at gå ad. Det er Ham, der er vejen. Og følger jeg ham, så følger jeg i sporene på én, der gik ned i døden, men ikke blev der. Så følger jeg én, der ikke blev i sin grav. Den vej kan jeg naturligvis kun kende i troen. På vejen vil der være både fred og ikke-fred. Men jeg går i sporene af ham, som gik gennem ødelæggelsen og kom levende ud. Det er det, der er glædens kilde.

Det er i dén forstand, at det er saligt at være sørgende. Fordi jeg i sorgen bliver bragt frem til vejen, der fører til ”lysets hjem med glædens kilder”.

Derfor bliver Grundtvig heller ikke i rystelsen i ”Fædreneland!” Han går fra rystelse til tro:

Måne og sol
sidde løs på en stol,
som et lagen, det går
under alt, hvad består,
dog din ven sidder fast i det høje,
over dig våger forsynets øje!
lad kun lovsang afløse din klage!
thi end lever den gamle af dage!

Det evige livs perspektiv

Mange salmer åbner med deres billedlige fortolkninger af opstandelse og evigt liv sprækker i mørket, får lyset til at bane sig vej og kan være med til at tænde håb og nyt liv for de efterladte, der skal leve videre.
Som nu i Holger Lissners salme: ”Der er en vej, som vi alle går alene.” (DDS 551).

1. Der er en vej,
som vi alle går alene,
den går mod mørket,
et ukendt skumringsland;
og ingen vender
tilbage fra de egne
med bud om, hvad vi
skal se bag tidens rand.

Døden er et ”ukendt skumringsland”, som ingen vender tilbage fra. Og vi går vejen hele alene. Det er den eneste vej, hvor andre ikke kan følge med. Her ophører alle fællesskaber, alle relationer. Og ingen er nogensinde vendt tilbage fra det land, for at fortælle os om det. Her går vi alene. Alt kan vi dele med hinanden, undtagen døden. Men så fortsætter salmen med at fortælle om, hvordan Jesus gik ind i mørket:

2. Der er en mand,
som i kærlighed til livet
gik ind i mørket
og bar det på sin krop.
Hvad ingen kunne,
det gjorde han for alle:

han blev til mørke -
og mørket lyste op.

3. Der er en lov,
som er stærkere end døden:
at kærligheden
vil få det sidste ord;
og Kristus rejste
den lov til lov for verden.
Nu gælder nåden
til trøst for dem, som tror.

Jesus gik ind i mørket og lyste det op indefra med sit liv. Fra den historie ved vi, at kærligheden er stærkere end døden, og at det er nåden, og ikke døden, der gælder. Derfor er troens virkelighed, at den vej, som vi tilsyneladende går alene, den går vi så ikke alene, for Kristus møder os der:

4. Der er en vej,
som vi ikke går alene,
om end den fører
os til et ukendt land;
for Kristus venter
på os ved dødens grænse,
og han er livet,
vi får bag tidens rand.
Holger Lissner 1991.

Kristus har besøgt Helvede og dødens rige og tømt det for rædsel. Så når jeg – eller mine kære – går ind i døden, fortæller troen, at jeg møder ham dér. Det er pointen i Lissners salme, og derfor slutter han med at konstatere, at der er en vej, vi ikke går alene.

Det er tankevækkende, hvordan relationen, sammenhængen, betones. Vi bliver mødt. Kristus møder os. Vi forsvinder ikke bare bort i en afgrund og væk. Vi indgår i en blivende sammenhæng. Sådan ser udsigten fra troens gren ud, når vi ser ud over dødens landskab.

En af de kunstnere, som har arbejdet med at billedliggøre opstandelse og evigt liv, er Ellen Hofman-Bang (1879-1971), hvis billeder har været udstillet på Museet for Religiøs Kunst i Lemvig i foråret 2016. I hendes kunst kaster opstandelsen og det evige liv lys ind over vores liv nu og her. Som nu altertavlen fra Otterup Kirke på Fyn fra 1951.

Ellen Hofman-Bang: Kristi genkomst. Fig. 12
Billedet er hendes fortælling om den lille sætning i trosbekendelsen, hvor det om Kristus hedder: ”siddende ved Gud Faders, den Almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde”. Jesu genkomst er en gnistrende eksplosion af lys, der kaster sine stråler ud i verden og dømmer mørket ude. Jesus strækker sine hænder ud i en velsignende, modtagende bevægelse. Menneskene fremtræder i mørke og brunlige farver som jorden. De hører jorden til – men lyskransen omkring Kristus forbinder den mørke jord med himlen. I hendes billeder males det, der hører til menneskers verden, altid i mørke, brunlige nuancer, og det er tydeligt at lyset i billederne kommer udefra – ikke fra noget, mennesker har præsteret eller gjort. Den opstandne Kristus er nærværende hos men-

nesker, og lyset fra ham er en forandrende begivenhed, fordi lyset spreder sig og oplyser mennesker omkring ham.

Troen er således en skelsættende, massiv sprængning af mørket. Den opstandne Kristus skaber, med sin tilstedeværelse og sit væsen, en passage, en åbning i mørket, hvorigennem lys strømmer. Når vi forlader billedet, vil menneskene på det stadig være i brune, mørke nuancer. For de hører jorden til med al dens sorg og glæde, medgang og modgang. Men med sig har de – og vi, der betragter billedet - en erfaring af, at der også er et guddommeligt, himmelsk lys, der følger os og hele tiden skaber sprækker i mørket.

Hofman-Bang var en flittig billedkunstner og opnåede at udstille på Charlottenborg gennem 50 år. Alligevel opnåede hun ikke nogen særlig anerkendelse. Hendes billeder, sagde kritikerne, var ”for konkrete”. Men er det en kritik, vi kan bruge til noget? Hvorfor skal billedkunstnere og digtere holde sig tilbage om forhold, som Jesus taler frit og uden smålighed omkring? Og hvordan skal vi i det hele taget kunne forholde os til usynlige begreber, hvis ikke vi kan danne os billeder på en erfaringsnær og konkret måde? Som præst møder jeg ofte et helt bestemt billede af evigheden: ”Bedstefar sidder på en stjerne og vinker ned til os”, siger de pårørende til barnebarnet. Meningen er tydeligvis, at barnet skal trøstes ved tanken om bedstefar i rummet. På sin stjerne indgår han i en ny sammenhæng, i universets fællesskab. Men hvad er det egentlig for et billede? Det må jo være uendelig ensomt, bogstaveligt talt, at sidde på en stjerne ude i det store, kolde og mørke univers, overladt til vind og vejr og uden fællesskab og bolig. Gad vide, om barnet virkelig finder trøst i billedet? Det er tankevækkende, at det er helt almindelig, udbredt folkeeje at tale om, at den døde bedstefar ”sidder oppe på en stjerne og vinker ned til os”, hvorimod tolkninger af de bibelske billeder af evigheden er ”for konkrete” – selv om de sidste billeder er langt mere opbyggende og til trøst, og oveni købet har hold i den bibelske fortælling - end billedet af bedstefar på stjernen.

At se sorg og tab fra opstandelsens, evighedens perspektiv kan være det, der hjælper med at bære modgangen ved at give mig glimt af, at jeg ikke er alene, og at der er en anden og stærkere virkelighed fra Gud, som allerede her og nu kan erfares som en tillid, en varme, et håb.
Fælles for de tre salmer af Grundtvig og Lissner er, at de spejler menneskelige erfaringer og vilkår, de følger med solidarisk, og leder mig samtidig ind i et åndeligt univers. Gennem salmerne bliver sorgens tårnhøje mur transformeret til et vindue, hvorigennem en anden virkelighed kommer til syne.

Trosmæssige forestillinger og sorg
Det er værd at lægge mærke til, hvordan vidnesbyrd fra mennesker i sorg udfolder, hvordan henholdsvis æstetik og trosmæssige forestillinger formidler håb, perspektiv og en form for forsoning. Derfor er det slående, hvor billedsvagt, for ikke at sige ligeud billedfattigt sjælesorgs-feltet har været de seneste mange år. Man kan undre sig over det, når nu netop så mange personlige beretninger peger på, hvordan trosmæssige forestillinger i meget høj grad er bærere af håb. Kristendommen taler om opstandelse og evigt liv, og alligevel er netop dette aspekt ved sorgen ofte omgærdet af flaksende følelser og usikkerhed, ikke kun hos pårørende, men også i den teologiske litteratur og undervisning. Hvad skal man sige og hvad skal man tro? Hvad kan man tro? Vi tør ikke sige for meget, og derfor kommer vi måske ofte til at sige for lidt?

Journalist Esben Kjær udtrykker sig meget kontant i et interview i Menighedsrådenes Blad om sit møde med folkekirken som pårørende:

”Præster er ofte meget abstrakte, og den kristne teologi udlægges ekstremt abstrakt. Men jeg vil vide, hvor Sebastian er. Det gav kristendommen mig ikke, men Davids bog gjorde (bog, som Se-

bastians 10-årige bror har skrevet, hvori han beskriver sin lillebror som en engel). Budskabet i bogen er, at han er en engel, der er med os altid. Min kone sagde, at hvis der er sådan, det er, så kan jeg godt leve med det. Sandheden er konkret – og det er teologien også nødt til at være. Det er en meget væsentlig pointe, hvor præsterne må stramme op. De må mande sig op og mene noget om det her. Vi efterladte bliver helt automatisk tvunget til at vælge, hvad vi tror om de døde, og det ville klæde præsterne at være konkrete her." (05/2015 side 13).

Salmer – og kristen billedtradition – taler på en helt anden måde realistisk om mit liv, bekræfter, at livet er en farlig færd, og leder mig samtidig frem til en mere håbefuld udsigt. De udfolder og understøtter trosmæssige forestillinger, som kan give mod til at leve. Man kan sige det sådan, at Den danske salmebog er den største billedbog overhovedet, når det handler om at tolke det under, der venter efter døden og tolke det under, at livsmod og ressourcer kan opstå midt i magtesløshed. Flere salmer byder på opbyggende billeder af stor sjælesørgerisk kvalitet, når man som pårørende leder efter håb og perspektiv netop i tabssituationer. Derfor er salmer sjældne følgesvende, jeg ikke finder andre steder. Desværre har de spillet en noget underdrejet rolle i den sjælesørgeriske litteratur og undervisning i mange år. Nærmere sagt de seneste 100 år.

Skal vi så til at synge salmer i sjælesorgssamtalen?

Men hvad skal vi så nu? Er det meningen, at vi skal til at bryde ud i salmesang midt i en samtale med sørgende? Ja, hvorfor ikke? Eller man kan gå andre veje. Salmer kan bruges på mange måder.

Som udgangspunkt kan vi med rette føle både stolthed og glæde over rigdommen i den sjælesørgeriske arv, vi har i salmebogen. Vi kan bruge salmers billeder som indfaldsvinkel til samtale, f.eks. kan man genfortælle Grundtvigs salme med billede af livet som en farefuld færd og spørge den sørgende om, hvordan vedkommende forestiller sig selv i det landskab? Hvad er farligt i den sørgendes liv? Hvor er der hjælp at hente? Er der en Gud i det landskab, som man kan råbe til? Eller man kan præsentere et motiv fra en salme, hver gang man holder andagt i sorggruppen og bruge salmens billede som samtale om, hvordan salmen spejler erfaringer, man kender fra sig selv? Mulighederne for at arbejde med salmer som indfaldsvinkel til sjælesorg er talrige, og det er et oplagt felt for udvikling af en sjælesorgslære, der henvender sig til sørgende og andre, der spørger efter tydelige, trosmæssige forestillinger og religiøse bud i modgang og sorg.

Teologisk overvejelse: Sjælesorgens teologiske abstinenser de seneste 100 år

Den norske professor i sjælesorg, Tor Johan Grevbo, udgav i 2006 et yderst omfattende og meget grundigt overblik over sjælesorgens historie og aktuelle situation, "Sjelesorgens Vei" – En vejviser i det sjelesørgeriske landskap – historisk og aktuelt" (Luther Forlag, 2006). Henover de første 300 sider gennemgår han karakteristiske træk ved den kristne sjælesorg fra nytestamentlig tid (og inden det også sjælesorg i Det Gamle Testamente og græsk/romersk antik), over oldkirken, middelalderen, reformationstiden, ortodoksi, pietisme, oplysningstid og gennem 1900-tallet. Når man gennemlæser kirkens 2000 årige sjælesorgshistorie bliver det tydeligt, hvor stort og mangfoldigt et forråd vi har til rådighed. Rigdommen i indsigter, erfaringer og billedtradition er ganske slående. Sjælesorgshistorien har umådeligt meget at bidrage med til den sjælesorg, vi udøver i dag i samtaler og i prædikener. Forskningsmæssigt og uddannelsesmæssigt har den viden, vi har her og nu været omdrejningspunktet. Indsigter, viden og erfaring fra traditionen har ligget mere eller mindre ubrugt hen. Grevbo diagnosticerer tendensen som et "demokratisk underskud": de døde er blevet frakendt enhver stemmeret. Efter den historiske oversigt redegør Grevbo derefter over ca. 150 tætskrevne sider for den aktuelle

sjælesorgssituation i USA, England, Tyskland og Norden. Redegørelsen kredser om de tendenser, der viser sig i litteratur, undervisning og uddannelse inden for sjælesorgsfeltet. Tendenserne indkredser Grevbo til 8 hovedretninger/grundtyper i international sjælesorg i dag. Hovedretningerne fordeler sig således:

8. Samfundsrettet/sociologisk/politisk sjælesorg: befrielse fra livshæmmende, ydre forhold: Øko og klima, politik, psykiatri, etisk, kulturelt, feministisk osv.

7. Terapeutisk sjælesorg (amerikansk primært/Clinical Pastoral Education (CPE): Psykologi-domineret hjælp til selvhjælp.

6. Analytisk (Jung-Freud inspireret, drømmetydning osv): Sjælesorg som bevidstgørelse.

5. Menighedsbaseret/ekklesial (luthersk troshjælp): Kirkelig omsorg til tro og liv, diakonalt præg

4. Spirituel sjælesorg/åndelig vejledning: Bøn og meditation, ørkenfædre, pilgrimsvandring osv.

3. Karismatisk sjælesorg; Helbredelse ved bøn, nådegaver osv.

2. Bibelbaseret, evangelikal sjælesorg: Bibelcentreret vejledning ud fra gudsgivne bibelske sandheder.

1. Kerygmatisk (budskabsorienteret) sjælesorg: optaget af "bruddet" i samtalen, hvor budskabet/kerygmaet kan bringes i spil.

Opdelingen skal læses som forsøg på at blotlægge tendenser. Der er ingen klar afgrænsning mellem de 8 hovedretninger. Oftest vil der være elementer fra én hovedretning, der også gør sig gældende i en anden. Men opdelingen tegner et billed af de elementer, der har domineret de enkelte hovedretninger på signifikant måde. Rækkefølgen skal forstås således: De nederste udgøres af de retninger, som har deres tyngdepunkt omkring Gud og kirken, mens retningerne fra oven koncentrerer sig stærkere om mennesket og verden. Det, som opdelingen i de otte hovedretninger viser er, at i USA har den dominerende retning været den terapeutiske. Præsters mulighed for efteruddannelse i sjælesorg var i mange år CPE (Clinical Pastoral Education), og den har en terapeutisk tilgang til feltet. I Sydamerika og på det afrikanske kontinent har befrielsesteologien domineret sjælesorgen. I England har man haft øko-bevægelse (Iona), der forener kristen keltisk mystik med øko-klima bevidsthed. I Danmark har sjælesorgen i folkekirkelige sammenhænge været præget af psykoterapeutisk tilgang, og den spirituelle sjælesorg har også haft en opblomstring med retræter, meditation, pilgrimsvandring osv. I karismatiske miljøer har den evangelikale sjælesorg været bestemmende. Det, som er slående, når man undersøger internationale tendenser, er fraværet af den kerygmatiske sjælesorg. Den var toneangivende gennem 1900-tallet i Europas protestantiske kirker og udspringer af den dialektiske teologi.

Den kerygmatiske sjælesorg

Udgangspunktet er teologisk i eksklusiv forstand. De empiriske synspunkter på sjælesorgen som begyndte at gøre sig gældende i slutningen af 1800-tallet med den gryende psykologiske videnskab, fandt ingen gang på jord hos dialektikerne. Menneskets virkelige nød er, at vi er på jorden og Gud er i himlen, og eneste svar på denne nød er syndernes forladelse. Sjælesorgen er kristocentrisk – den eneste form for sjælesorg, der duer, er den, som stiller Jesus Kristus i centrum som læge for de syge. Vi kender bedst den kerygmatiske hovedretning gennem Eduard Thurneysen, 1888-1974, schweizisk, reformert præst og teolog, professor i praktisk teologi, Basel, og hans "Die Lehre von Seelsorge" 1946.). Kort skitseret er Thurneysen optaget af bruddet i samtalen – altså det punkt, hvor konfidenten har fået fortalt sin historie og det punkt i samtalen viser sig, hvor forkyndelsen af Jesus Kristus

som verdens frelser kan sætte ind. Sjælesorgssamtalen er ikke gennemført, før evangeliet er forkyndt: ”Den sjælesørgeriske samtale har, som kirkens forkyndelse overhovedet, formidlingen af syndernes forladelse i Jesus Kristus som sit eneste indhold.” (side 310 Grevbo). Den kerygmatiske tilgang har været stærkt kritiseret – og med rette. Kritiske røster taler om ”misbrug af samtalen” (Scharfenberg), ”tvangspræget, neurotisk henvisning til korset” (Gerlitz), og flere har været utilpasse med den autoritære struktur, der er indbygget i, at sjælesørgeren ud fra sit ståsted i Guds åbenbaring altid principielt ved bedst. Det har passet meget dårlig ind i en moderne tankegang, og i den postmoderne verden er synspunktet helt håbløst. Men sjælesorgen led også et grund-identitetstab, da den kerygmatiske hovedretning blev kasseret. Teologisk grundlag og substans blev udtyndet i samme stund. Den kerygmatiske hovedretning har været optaget af tro og teologi på en insisterende måde og har haft en betydelig sans for teologiens forrang i sjælesorgen og en vilje til at tænke dogmatik og bibel som relevant i menneskelivet og tilgivelsen som menneskers mulighed for en ny begyndelse, uanset hvor man er. Det er dens styrke. Derfor er fortrængningen af den kerygmatiske sjælesorg også udtryk for en énsidighed og afslører et vældig begrænset perspektiv og et alt for snævert udvalg af indfaldsvinkler til viden og kendskab om menneskelivet. Tor Johan Grevbo konkluderer i ”Sjelesorgens Vei”, at sjælesorgen i dag befinder sig i en teologisk – og dermed identitetsmæssig krise. Det teologiske grundlag er spinkelt. Det medfører en svag selvforståelse og dermed også ringere mulighed for udvikling. Derfor påpeger Grevbo, at:

”Uten at et langt historisk perspektiv får stimulere våre overveielser i dag, kommer sjelesorgen knapt løs fra den teologiske abstinens, som for en stor del har kjennetegnet den i de senere årtier, ja i nærmere hundre år.”

(”Sjelesorgens Vei” side 24).

Han skriver endvidere:
”Forrige århundres sjelesorg var generelt sett sterkt preget av en påfallende fortrengning av sin egen lange forhistorie. Dermed utviklet den seg til noe som i seg selv ligner et alvorlig sjelesørgerisk eller terapeutisk kasus. Situationen er, som sagt, for tiden i ferd med å snu noe, men fortsatt gjenstår mye av en slags ”avdekningsterapi”, et historisk gravearbeid som rydder vei for levende kontakt med de bortgjemte kilder og impulser.” (”Sjelesorgens Vei” side 28.)

Teologisk nybrud

Heldigvis har der været stærk kritik fra flere fronter – nationalt og teologisk – af denne ensidighed. Nogle forfattere taler om et ”teologiunderskud” i sjælesorgen, andre om sjælesorgslitteratur som forelsket i psykodynamisk indsigt og rådgivningsteknik og en fuldstændig fortrængning af den teologiske arv. Der er ingen tvivl om, at et teologisk opbrud er på vej. Inden for international sjælesorgslitteratur er der tegn på, at ensidigheden søges bekæmpet. Sjælesorgsfeltet befinder sig lige nu i en meget interessant fase, hvor fokusområderne peger i teologisk retning. I dag er man i forskning og undervisning langt mere opsøgende og udforskende i forhold til at lære af historie, filosofi, litteratur, billedkunst, livsfortællingens betydning osv. osv.

International sjælesorgslitteratur, forskning og undervisning har blik for:

- At knytte forbindelsen til ældre kirkers tænkning og praksis, vende sig mod arv og tradition og tilkende traditionen værdi: ”Traditionen opretholder de dødes demokrati, idet den afgiver en stemme til forfædrene og afslår at underkaste sig det lille arrogante oligarki af dem som i dag spadserer omkring.” (Citeret efter T. Edwards: ”Spiritual Friends” 1980, side 35).

- At bryde psykoterapiens fangenskab og styrke dialogen med andre fagfelter: Socio-

logi, hermeneutik, litteratur, symboltænkning osv.

- Mindre individuel indsnævring og større opmærksomhed på kirke og menighed (ritual, liturgi, fællesskab)

- Bort fra ensidig nød- og krisefokusering. Sjælesorg også til "almindelige" dage.

Salmer som revitalisering af den kerygmatiske sjælesorg?

Fordi vindene nu blæser, som de gør, er der grund til at håbe, at den kerygmatiske sjælesorg står for en revitalisering. Der er ingen tvivl om, at nutidig sorglitteratur viser, at der spørges meget klart efter religiøse bud og svar, efter trosmæssige og teologiske forestillinger. Jeg mener, at salmer kan komme til at spille en større rolle netop i denne udvikling, og måske er det en af grundene til, at salmedigtningen i dag oplever en opblomstring, som ingen havde set komme for blot 20 år siden. Salmer har nemlig den særlige egenskab, at de på samme tid formidler budskabet, den dogmatiske teologi og de trosmæssige forestillinger og er åbne for medtolkning og medskabelse. Netop det sidste aspekt var det, den kerygmatiske sjælesorg, som vi har den fra Thurneysen, i så udpræget grad manglede sans og blik for. Men det har salmer.

Man kan sige det sådan, at salmebogen er en fortættet billedbog, hvori dybe menneskelige erfaringer, bibelsk fortælling og visdom transporteres over til mennesker gennem billeder. Salmernes billedsprog spejler livserfaringer, støtter eksistentielle erkendelser og leder ind i et større fællesskab. De visualiserer både fortvivlelsen og håbet for os. Salmedigtning er en slags kristen poesi. Ordet poesi har rødder i det græske ord poièå, der betyder at gøre noget, at skabe noget. Og det er, hvad salmedigtingen gør: gør noget ved mig, skaber noget i mig – en stemning, et håb, en glæde, en retning af gå i. Salmer er på den måde en form for åndelig transportform, der fører det ældgamle kristne budskab ind i en nyere tid. Gennem billedsproget transporterer salmer over til mig, hvad der kan synes at være tørret ind til abstrakte dogmatiske begreber. Teologisk dogmatik åbner sig på en ny måde og bliver til konkret virkelighed. I en artikelserie i Kristeligt Dagblad, "Guide til gudstjenesten", betegner professor emeritus Erik A. Nielsen salmen som en "åndelig transportform", der fører det ældgamle kristne budskab ind i en nyere tid. Hvad evangeliet altså fortæller i sit ophøjede og somme tider meget fjerne sprog, transporterer salmen ind som bevægende og forståelig nutid i os. Man skal faktisk se de små græske lastbiler for sig, Metafores, som suser rundt om hjørnerne i Athens hidsige trafik, mens de transporterer varer fra den ene bydel til den anden. Salmer er Metafores der iler afsted med betydningsfuld trøst, opmuntring og bekræftelse af håb fra ét område, nemlig det bibelske, til et andet område, nemlig menneskers liv.

.
Metafores i Athen

Billedsproget udvider vores forståelse af os selv og vor verden, fordi det er større end dagligsproget. Og billeder er altid åbne. Det betyder, at jeg kan fortolke anderledes end min sidemand. Kombinationen af billedsprogets evne til at understøtte trosmæssige forestillinger og deres fortolkningsmæssige åbenhed betyder netop, at salmer er så velegnede som sjælesorg.

Salmer som sjælesørgerisk mulighed i det postmoderne

Professor, dr. theol, Anne Marie Steinmeier, Martin Luther Universität Halle-Wittenberg, bekræfter og understøtter synspunktet. Hun har i en række udgivelser beskæftiget sig med forholdet mellem billedkunst, litteratur, psykoanalyse og sjælesorg. Hun præsenterede i 2011 "Kunst der Seelsorge – Religion, Kunst und Psychoanalyse im Diskurs" en narrativ sjælesorgslære, der har kommunikation og medskabelse som udgangspunkt. Den grundlæggende præmis er åbenheden. Udgangspunktet for sjælesorg i det postmoderne må være den åbne samtale, hvor det ikke blot handler om at levere et allerede fastlagt budskab om Guds virkelighed i menneskers liv, men hvor mennesker gennem sjælesorgssamtalen kan finde deres eget sprog for denne virkelighed. Salmer udfolder teologisk dogmatik i et billedsprog, der inviterer til medskabelse og medtolkning. Det er derfor sandsynligt, at netop salmesang og salmedigtning er det, der kommer til at forny og revitalisere den kerygmatiske sjælesorg og dermed udvikler dansk sjælesorg til et relevant møde for mennesker, der sørger og søger klare, religiøse bud på deres nød og trosmæssige forestilling om et liv, der er mere end det, vi lige ser med øjet.

Steinmeier præsenterer i sin sjælesorgslære en skulptur af Alberto Giacometti: *L'homme qui chavire*, som kan oversættes med "Mand der er ved at snuble".

Denne skulptur er for Steinmeier et billede på det nutidige menneske: Skrøbelig, tumlende, flyvsk og uden forbundethed med sig selv eller andre. På jagt efter sig selv. Giacometti fastholder nu'et i uforløsthed: Vil manden falde? Vil han flyve? Finder han fast grund under sig? Findes der en balance? Giacomettis figur stiller spørgsmål, der ikke hører op, og som er spørgsmål, der angår en nutidig sjælesorg. Mange mennesker, skriver Steinmeier, befinder sig i overgangssituationer, i opbrud og valgzoner og brudte livslinjer. Udfordringen til en sjælesorg til mennesker i postmoderne kontekst er derfor: Hvordan skaber man et rum, der frigiver mulighed for fortællende at rekonstruere sin egen truede identitet? Og hvordan transformerer man det religiøse sprog, så mennesker kan tale om og til Gud og søge efter mening uden eksplicit fromt, indforstået sprog? Dette er, ifølge Steinmeier, den mest oplagte sjælesørgeriske udfordring og emnet for hendes sjælesorgslære. Anne Marie Steinmeiers overvejelser er et bud på en sjælesorgslære, der er åben for fortolkning, som ikke byder på fortolkningsoverlegenhed og heller ikke dogmatisk éntydighed og hvor vejen dertil går over billeder, både billedkunst og sproglige billeder som salmer.

At få hjælp til at trosmæssige forestillinger kan opstå er netop det, der kan være livsforandrende for mennesker, som kan blive en vej at gå ad, når ingen veje ellers er mulige. Dette kan salmer, fordi de kombinerer billedsprog og teologisk dogmatik. Der er ingen tvivl om, at netop denne egenskab ved salmer – at de er i stand til at åbne en udsigt for os, som vi ikke kan åbne af os selv – betyder at salmer og billedsprog er noget af det kvalitativt bedste vi har som sjælesørgerisk virkemiddel og indgang til håb i dag.

Sognepræst Lone Vesterdal, der har en MA i sjælesorg, viser i sin artikel, ”Udsigt fra troens gren – salmer som nøgternt og opbyggeligt følgeskab i sorg”, hvordan salmer med deres kombination af billedsprog og dogmatik kan åbne en udsigt, som vi ikke kan åbne af os selv. Vesterdal inddrager ikke blot eksempler fra salmer (Hostrup, Grundtvig, Lissner), men også fra billedkunsten (Giovanni Bellini, Ellen Hofman-Bang, Alberto Giacometti). Med eksempler fra nutidige forfatteres beskrivelse af tabsoplevelser (Esben Kjær, Naja Marie Aidt, Josefine Klougart) viser hun behovet for et sprog, der er realistisk og samtidig har plads for håb. Artiklen rundes af med et vue over de seneste 100 års sjælesorg med dens fortrin og mangler. På den baggrund fremhæver Lone Vesterdal behovet for en sjælesorgslære, hvor der er plads for både billedkunsten og salmernes sproglige billeder som sjælesørgerisk indgang til håb i dag.